

Ristiriitainen Aleksanteri: tietokirja sankarimyytin käytöstä ja tulkinnoista

Arvio teoksesta Peltonen, Jaakkojuhani. *Aleksanteri Suuri. Sankari ja myytti*. Gaudeamus. 2021. 264 s. ISBN 978-952-345-114-8.

Kirsi-Maria Hytönen

Makedonian kuningas Aleksanteri III (356–323 eKr.), joka myöhemmin tunnettiin nimellä Aleksanteri Suuri, oli vallassa vain 13 vuoden ajan, mutta on silti yksi historian merkittävimmistä hallitsijoista. Hänet tunnetaan Euroopan lisäksi kaikissa muissakin maanosissa, ja tarinoita hänestä kerrotaan kaikkialla. Aleksanteriin pohjautuvia nimiä annetaan lapsille kautta maailman – myös oma poikani on nimetty Aleksanteri Suuren mukaan. Miksi juuri nuorena kuollut Aleksanteri on muuttunut jälkeensä Suureksi? Miten hänen tarinansa on elänyt läpi vuosisatojen heikentymättä ja yhdistää tänäkin päivänä niin islamilaista, eurooppalaista kuin hindinkielistäkin kulttuuriperintöä?

Historioitsija, FT Jaakkojuhani Peltonen on kansainvälisesti tunnettu Aleksanteri Suuri -tutkija, ja hänen tuotannostaan löytyy myös sodankäynnin oikeutusta käsittelevän teoksen toimitustyö. Peltosen väitöskirja (2017) käsitteli Aleksanterin myyttiä, ja nyt käsillä oleva tietokirja onkin suomenkielinen esitys samasta aiheesta. *Aleksanteri Suuri. Sankari ja myytti* on kiinnostava sukellus Aleksanteri Suuren elämään, mutta etenkin siihen mekanismiin, jolla myyttiset tarinat syntyvät, kasvavat ja muuttuvat vähitellen ikuisiksi. Tämä näkökulma tekee kirjasta poikkeavan perinteisten Aleksanteri-elämäkertojen rinnalla. Teos asettuu osaksi 2020-luvun (elämäkerrallista) historian- ja kulttuuritutkimuksen suuntaa, joka ei tyydy tarkastelemaan historiallisten henkilöiden elämää vaan pohtii merkityksiä, tarinoiden kerroksellisuutta, myyttien syntyä ja historian käyttöä eri aikoina. Tällaiset aiheet ovat osa medialukutaitoa, jota tänä päivänä tarvitaan ja johon esimerkiksi kouluissa kiinnitetään aiempaa enemmän huomiota.

Kirjan johdannossa kuvataan lyhyesti Aleksanterin elämänvaiheet, jotta lukija voi helpommin seurata myös myytin rakentumisen eri vaiheita. Lisäksi Peltonen esittää yleisesti tunnetut teoriat siitä, miksi Aleksanteri Suuresta tuli niin tärkeä historiallinen henkilö. Aleksanteri syntyi vuonna 356 eKr. Makedonian kuninkaan Filippos II:n pojaksi. Aleksanterista kasvatettiin kuningasta, ja hänen opettajanaan toimi muun muassa ajan kuuluisin filosofi Aristoteles. Filippos II valloitti esimerkiksi Kreikan

itsenäiset kaupunkivaltiot ja teki Makedoniasta suurvallan. Valmistellessaan Persian valloitusta Filippos surmattiin, ja Aleksanterista tuli Makedonian kuningas 20-vuotiaana. Hän peri suuren valtakunnan ja ensiluokkaiseksi kuvatun armeijan. Aleksanteri valloitti armeijansa johdossa yhä uusia alueita: Persian, nykyisen Afganistanin alueelta Intiaan asti. Hän perusti kaupunkeja, otti paikallisten kuninkaiden vaimoja puolisoikseen ja omaksui myös valloittamiensa alueiden tapoja. Armeijan johtajana hän oli ihailtu, rohkea ja neuvokas, ja taisteli joukkojensa mukana aina kun mahdollista. Hänet myös tunnettiin railakkaana juhlijana, ja runsaan alkoholinkäytön on arveltu olleen yksi syy kuninkaan varhaiseen kuolemaan 33-vuotiaana. Aleksanteri sai sairaskohtauksen ja menehtyi yllättäen ja nopeasti valtansa ja valtakuntansa huipulla. Hänen kuolinsyynsä on jäänyt mysteeriksi, vaikka arveluita niin haimatulehduksesta, malariasta kuin myrkytyksestä on esitetty vuosituhansien aikana.

Kirja on tutkimukseen ja alkuperäislähteisiin tiukasti tukeutuva, yleistajuisesti kirjoitettu tietoteos. Myytin analyttiseksi purkamiseksi onkin hyvä, että Peltonen esittelee käyttämiään lähteitä ja kertoo lukijalle, mitä niistä voi löytää, ja miksi ne ovat rajoittuneita. Myytin käyttöä tarkastellaan eri vuosisatoina syntyneiden tekstien ja kuvien avulla. Alkuperäislähteiden käyttö on rikastuttaa lukukokemusta etenkin kaltaiselleni lukijalle, jolle antiikin kirjoittajat eivät ole tuttuja. Tarkkojen lähdeviitteiden avulla lukija voi seurata Aleksanteria koskevien tietojen ja tulkintojen rakentumista aikalaislähteistä alkaen, eri vuosisatojen kirjallisuutta ja taidetta seuraten. Lähdeviitteet eivät häiritse lukemista; päinvastoin, ilman niitä olisi vaikea ymmärtää luetun tiedon syvällisyyttä, ajallisuutta ja Aleksanteri-myytin perusteita. Näin analyttinen kirja myös välttää olemasta vain yksi uusi myyttiä sellaisenaan toistava ja ylläpitävä teos.

Teos etenee pohtien Aleksanterin myytin käyttöä, muuntelua ja merkitystä eri vuosisatoina. Painotus on länsieurooppalaisessa kulttuuriperinnössä. Oma, kiinnostava lukunsa on omistettu myös kolmen eri uskonnon Aleksanteriin kiinnittyviin traditioihin: juutalaisessa, islamilaisessa ja kristillisessä kulttuurissa on kaikissa oma Aleksanterinsa. Harva historiallinen henkilö kykenee samaan legendaarisuuteen. Ennen kokoavaa päätäntölukua palataankin nykypäivän Aleksanteria käsitteleviin kulttuurituotteisiin eli Hollywoodin, Bollywoodin ja anime-sarjakuvan esittämiin tulkintoihin Aleksanteri Suuresta.

Myytin synty

Aleksanteri Suuri. Sankari ja myytti sopii hyvin itseni kaltaiselle lukijalle, joka tuntee Aleksanterin elämäkerran pääkohdat ja on kiinnostunut hänen merkityksestään. Peltonen kuvaa kirjan tavoitteeksi ”esittää ’Aleksanteri-myytin’ kulttuurihistoria” (s. 37). Aleksanteri Suuren tarina on klassista suurimieshistoriaa, yhden miehen saavutusten, luonteen ja erityisyyden kuvausta. Peltonen argumentoi teoksessaan suurimieshistorian merkitystä laajempänä yhteiskunnan kuvana. Kertomus Aleksanterin elämästä ei ole vain tapahtumien kuvaus, vaan sillä on vuosisatojen kuluessa vahvistettu ja uudelleen toistettu kerrontaympäristöön kulloinkin sopivaa arvomaailmaa, ryhmäidentiteettiä, ja etenkin käsitystä sankaruudesta, mieheydestä sekä vallanpitäjistä ja hyvästä hallinnosta. Tällä tavoin Aleksanteri Suuren myytin

kulttuurihistoria on samalla laajemmin sekä eurooppalaisen että aasian kulttuuriin historiaa.

Aleksanteri Suuresta tuli myytti, koska hänen on ajateltu olleen poikkeuksellinen niin omana aikanaan kuin myöhemminä vuosisatoina. On kiinnostavaa, että Aleksanteri itse ymmärsi jo hyvin propagandan ja julkisuuskuvan merkityksen. Nykytermein voisi sanoa, että Aleksanteri loi itsestään määrätietoisesti brändiä, jossa yhdistyivät jumalallinen syntyperä, ajattomuus ja ylijäisesti vaikuttava sankaruus. Hän palkkasi aikakautensa parhaat taiteilijat kuvaamaan itseään, perusti nimeään kantavia kaupunkia kaikkialle valloittamilleen alueille ja kirjoitutti sotaretkistään sankarimyyttiä tukevia tarinoita levitettäväksi kaikkiin valtakunnan osiin. Äkillinen kuolema nuorena, vallan huipulla, on vahvistanut sankarimyyttiä.

Aleksanterin suuruutta on pohdittu sekä henkilökohtaisten ominaisuuksien että esimerkiksi sotataidon mittareilla. Elämäkerturi Plutarkhos (45–n.125) piti Aleksanteria esikuvallisena henkilönä, ja kahdessa hänen säilyneistä kirjoituksistaan pohditaan Aleksanterin menestyksen taustoja. Plutarkhoksen kysymys on, oliko Aleksanteri vain luontaisesti niin onnettaren suosiossa, että menestyi elämässään, vai oliko menestyksen taustalla hänen suunnaton hyveellisyytensä.

Plutarkhos kirjoitti erityisen ihannoivasti Aleksanterista, mutta muitakin ihailijoita riitti. Väistämättä tällaiselle ihailulle syntyi vastareaktio. Stoalaiset filosofit kuten Seneca nimittivät Aleksanteria ”kansojen vitsaukseksi” ja massamurhaajaksi, ja myöhemmin esimerkiksi kirkkoisä Augustinus kuului hänen kriitikkoihinsa. Peltonen kuitenkin huomauttaa, että vastustajien kärkkäät kriitikot vain kasvattivat Aleksanterin jälkimainetta.

Sankarimyytin ylijäisyys

Kiinnostavaa Aleksanterin Suuren myytissä on se, että oli kyse sitten sotataidosta tai yleisestä hyveellisyydestä, hänen perintöään on käytetty kaikkialla. Aleksanterin avulla on rakennettu niin kreikkalaista patriotismia Rooman vallan alla kuin roomalaisten käsitystä hyvästä hallitsijasta. Versaillesin palatsissa on suuria Aleksanterin sotaretkiä esittäviä maalauksia, mutta myös Ranskan perinteisen vihollisinaan Englannin hallitsijat teettivät Aleksanterin kuvia seinävaatteisiin, maalauksiin ja haarniskoihin. Aleksanteri on ollut maailmanvalloituksen esikuva myös Osmani-sulttaanien hoveissa. Sekä idän että lännen imperiumeissa, mukaan lukien suurvalta-ajan Ruotsi ja Katariina Suuren Venäjä, on kilpailtu siitä, kuka hallitsija on eniten Aleksanterin kaltainen. Tätä Aleksanterin jäljittelyä, *imitatio Aleksandri*, eri ilmenemismuotoineen on käytetty roomalaisajalta asti. Toinen tapa käyttää Aleksanterin mainetta oman maineen tukena on ollut Aleksanteriin vertaaminen, *comparatio Aleksandri*.

Esimerkkinä Aleksanterin maineen tavoittelusta voi käyttää Napoleon Bonapartea. Valistusajan ilmapiiriin vuoksi hänen aikalaisensa vastustivat itsevaltiutta. Tämän takia Napoleon kirjoitti vuonna 1804 pelkäävänsä, että hänen olisi mahdotonta tehdä yhtä suuria tekoja kuin Aleksanteri tai julistautua jumalan pojaksi. Napoleon teetti itselleen upean pöydän, jonka keskellä oli Aleksanterin kasvokuva. Sitä ympäröi yksitoista pienempää sotapäällikköä ja valtiomiestä, mutta Aleksanterin asema on korostettu.

Pöytä lahjoitettiin myöhemmin Ison-Britannia kuninkaalle, ja se on tänä päivänä Buckinghamin palatsissa.

Aleksanteri Suuren myytin keskeinen aines on ollut hänen maineensa suurena sotapäällikkönä. Aleksanteri oli taitava, nopeasti päätöksiä tekevä päällikkö, joka kykeni motivoimaan joukkonsa vaikeisiin operaatioihin. Tänäkin päivänä Aleksanterin sotastrategioita käytetään aineistoina sotilasakatemioiden opetuksessa. Se, että hän oli myös julma kuningas, joka ei kohdellut valloittamiaan kansoja tai kaupunkeja aina helläkätisesti tai armollisesti, on ollut hedelmällinen seikka Aleksanterin kriitikoille ja vastustajille.

Yhteinen Aleksanterimme

Aikakaudesta riippuen Aleksanteria on käytetty eri tarkoituksiin. Yksilöä korostavana aikana hänet nähdään lahjakkuutena, joka kykeni hienoihin suorituksiin. Kansallishengen nostattajana hänet voidaan tuoda esiin esimerkiksi kreikkalaisuuden tai makedonialaisuuden kuvaajana. Jos kaivataan esimerkkiä perinteisestä, toksisesta maskuliinisuudesta, voidaan kertoa Aleksanterista. Jos halutaan varoittaa liiallisen alkoholinkäytön seurauksista, toimii Aleksanteri hyvänä esimerkkinä menetetyistä mahdollisuuksista.

Aleksanterin ilmeisen värikäs käytös, runsas alkoholinkäyttö ja kiivas luonne ovat synnyttäneet tarinoita yhteenotoista ja lisänneet spekulatioita hänen äkillisestä kuolemastaan. Hänen kriitikkonsa ovat korostaneet hillittömyyttä, äkkipikaisuutta ja väkivaltaisuutta, joiden vuoksi Aleksanteri ei ansaitse saamaansa myyttistä sädekehää ja ihailua. Peltosen kirja lukiessa vahvistuu käsitys, että juuri tällaiset piirteet pitävät yllä ja vahvistavat myyttiä. Kritiikitön ihailu ei kannattelisi pitkään, mutta Aleksanterin ristiriitaisuus on tehnyt hänen myytistään kestäväksi. Sen kestävyyttä on lisännyt ylijärjestyminen, joka on sekä maantieteellistä että kulttuurirajoja halkovaa.

Peltonen lisää myytin ajattomuuden johtuvan myös Aleksanterin salaperäisyydestä: emme tule koskaan tietämään kaikkea hänen elämästään, koska lähteitä ei ole paljon. Tulkinnanvaraisuus jättää hyvää tilaa spekulatiolle, arvailulle ja fiktiolle. Aleksanterin hautauspaikka etsitään edelleen. Kirjan ydin on siinä, ettei oikeastaan ole kiinnostavaa, missä Aleksanteri Suuren viimeinen leposija sijaitsee. Sen sijaan on valtavan mielenkiintoista pohtia, miksi vain lyhyen aikaa hallinnut nuori mies ajalta ennen ajanlaskun alkua on niin tärkeä, että hänen nimensä tunnetaan kaikilla mantereilla, tai hänen hautauspaikan löytäminen on arkeologin unelma – tai miksi kulttuurintutkijana olen antanut lapselleni nimen hänen mukaansa. Peltosen kirja on mainio, helposti lähestyttävä ja sujuva lukuelämys tämän kysymyksen pohtimiseen niin tutkijoille kuin laajemmalle lukijakunnalle.

FT Kirsi-Maria Hytönen toimii etnologian yliopistotutkijana Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella. Nykyään hän työskentelee tutkimusrahoituksen asiantuntijana Jyväskylän yliopiston tutkimus- ja innovaatiopalveluissa.

Kirjallisuus

Peltonen, Jaakkojuhani. 2017. *Using the Past, Shaping the Present. Alexander the Great in textual imagery 150 BC – 600 AD*. Omakustanne.

<https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201710032506> [Haettu 18.1.2023].